

УДК 373.5.017.4(430)

DOI: 10.36550/2415-7988-2026-1-223-685-688

ISSN 2415–7988 (Print) ISSN 2521–1919 (Online)

ІГНАТОВА Олена –

доктор педагогічних наук, професор кафедри англійської мови та методики її навчання Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1523-0266>
e-mail: oihnatova@vspu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ НІМЕЧЧИНИ

У статті проаналізовано теоретико-методологічні основи та практичний стан громадянської освіти в Німеччині на сучасному етапі. Основним рамковим принципом функціонування політичної освіти в Німеччині є Бейтельсбахський консенсус, концепція якого базується на цінностях і тлумаченні демократії, визначених у німецькій конституції. Окреслено основні принципи, якими керується політична освіта в Німеччині: заборона на індоктринацію (нав'язування єдиної правильного погляду), вимога уваги до протиріч і принцип адресної орієнтації на цільові групи здобувачів політичної освіти. Особливу увагу приділено порівняльному аналізу навчальних планів (Stundentafeln) у різних федеральних землях Німеччини, що виявив значну нерівномірність у розподілі навчального часу на громадянську освіту між гімназіями та негімназійними закладами освіти. Виявлено та систематизовано ключові дидактичні орієнтири громадянської освіти в Німеччині. Досліджено тенденцію до пріоритетизації економічної освіти над політичною в окремих регіонах та проблему «вільних від політики» молодших класів базової школи. Зроблено висновок, що громадянська освіта в Німеччині базується на суб'єктно-орієнтованому підході, де головною метою є виховання «зрілого громадянина», здатного до політичної участі та захисту демократичних цінностей. Концепція «зрілості» (Mündigkeit) розглядається як фундаментальна передумова формування демократичного громадянина та здатності учнів до критичного аналізу суспільних явищ. Досліджено, що в більшості федеральних земель (три чверті) початкові етапи базової школи (5–6 класи) залишаються поза межами політичного навчання, що позбавляє дітей можливості вчасно освоїти інструментарій критичного мислення та розуміння демократичних структур. Зазначено тенденцію заміщення політичного змісту економічним (на прикладі землі Нордрайн-Вестфалія), що свідчить про зміну пріоритетів у бік прагматизації освіти на шкоду демократичному вихованню. Зроблено висновок, що громадянська освіта сприяє розвитку здатності критично та рефлексивно оцінювати політичну реальність з огляду на впровадження демократичних принципів, а також розвиває навички громадянської участі та формування процесів демократизації.

Ключові слова: громадянська освіта, базова середня школа, федеральні землі Німеччини, демократичні цінності, критичне мислення, навички громадянської участі.

ІГНАТОВА Олена –

Dr. Sc. (Pedagogy), Professor
Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1523-0266>
e-mail: oihnatova@vspu.edu.ua

FEATURES OF CIVIC EDUCATION OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS IN GERMANY

The article analyzes the theoretical and methodological foundations and practical state of civic education in Germany at the present stage. The primary framework governing political education in Germany is the Beutelsbach Consensus, whose concept is grounded in the values and interpretation of democracy enshrined in the German constitution. The article outlines the core principles guiding political education in Germany: the prohibition of indoctrination (imposing a single correct viewpoint), the requirement to address contradictions, and the principle of targeted orientation toward specific groups of political education recipients. Particular attention is given to a comparative analysis of curricula (Stundentafeln) across different federal states of Germany, which revealed significant disparities in the allocation of instructional time for civic education between Gymnasien and non-Gymnasium educational institutions. Key didactic benchmarks of civic education in Germany are identified and systematized. The article examines the tendency toward prioritizing economic education over political education in certain regions, as well as the problem of "politics-free" junior classes in primary school. It is concluded that civic education in Germany is grounded in a subject-centered approach, where the primary goal is the cultivation of a "mature citizen" capable of political participation and the defense of democratic values. The concept of "maturity" (Mündigkeit) is examined as a fundamental prerequisite for the formation of a democratic citizen and for students' capacity for critical analysis of social phenomena. The study finds that in the majority of federal states (three quarters), the early stages of primary school (grades 5–6) remain outside the scope of political instruction, depriving children of the opportunity to acquire tools of critical thinking and an understanding of democratic structures in a timely manner. A tendency is noted toward the displacement of political content by economic content – illustrated by the example of North Rhine-Westphalia – indicating a shift in priorities toward the pragmatization of education at the expense of democratic upbringing. It is concluded that civic education fosters the capacity to critically and reflectively evaluate political reality with regard to the implementation of democratic principles, and also develops civic participation skills and contributes to the formation of democratization processes.

Key words: Civic education, basic secondary school, federal states of Germany, democratic values, critical thinking, civic participation skills.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Громадянська освіта посідає центральне місце в освітніх системах демократичних держав. Особливої уваги заслуговує досвід Федеративної Республіки Німеччина, де впродовж десятиліть сформувався потужна традиція *Politische Bildung* – політичної/громадянської освіти, покликаної виховати відповідального, критично мислячого громадянина демократичного суспільства. В умовах, коли Україна здійснює глибокі реформи освіти в рамках Нової

української школи, вивчення та осмислення досвіду Німеччини набуває особливої теоретичної та практичної значущості. Актуальність проблеми зумовлена кількома чинниками: по-перше, зростанням уваги до формування громадянської ідентичності учнів в умовах воєнного часу та повоєнного розвитку України; по-друге, потребою в науковому осмисленні зарубіжного досвіду організації громадянської освіти; по-третє, важливістю запровадження демократичних

принципів навчання відповідно до стандартів Ради Європи.

Мета статті. Виявити та систематизувати ключові дидактичні орієнтири громадянської освіти в Німеччині, а також здійснити порівняльний аналіз фактичного обсягу та структури викладання відповідних дисциплін у базовій середній школі (Sekundarstufe I) різних федеральних земель. За останнє десятиліття дидактика громадянської освіти продемонструвала вагомі результати досліджень, які дають нові, а іноді й несподівані погляди на повсякденне життя в класі.

У науковому просторі Німеччини громадянська освіта позначається терміном «Politische Bildung» (політична/громадянська освіта). Згідно з визначенням Федерального агентства з громадянської освіти (Bundeszentrale für politische Bildung, BpB), громадянська освіта в Німеччині охоплює «всі свідомо сплановані й організовані, безперервні та цілеспрямовані заходи освітніх установ, покликані забезпечити молодь і дорослих передумовами, необхідними для участі в політичному та суспільному житті».

Основним рамковим принципом функціонування політичної освіти в Німеччині є Бойтельсбахський консенсус (Beutelsbacher Konsens, 1976), мінімальний стандарт, що включає три основоположні принципи:

- заборона на індоктринацію (нав'язування політичних поглядів, переконань чи цінностей). (Überwältigungsverbot) – учні мають право на формування власної думки без нав'язування позиції вчителя;
- принцип контрверсійності (Kontroversitätsgebot) – суперечливі у науці й суспільстві теми мають подаватися як контрверсійні;
- орієнтація на інтереси учня (Schülerorientierung) – навчання має допомогти учневі аналізувати власні інтереси та впливати на суспільно-політичне середовище [7].

Так, W. Friedrichs, S. Kenner наголошують, що громадянська освіта базується на зрілості людини та сприяє розвитку здатності до судження демократичного громадянина. Вона покращує вміння орієнтуватися в соціальному світі, розвиває здатність до винесення суджень і критичного ставлення до суспільних явищ, а також сприяє формуванню компетенцій для політичної участі та громадянської активності [2; 3]. Водночас, D. Weidinger трактує громадянську освіту як процес формування зрілості (Mündigkeit), здійснюваний суб'єктами, який орієнтується на такі засадничі демократичні цінності, як людська гідність, справедливість, рівність, мир, солідарність, емансипація та свобода. Разом з тим, науковці стверджують, що громадянська освіта сприяє розвитку здатності критично та рефлексивно оцінювати політичну реальність з огляду на впровадження демократичних принципів, а також розвиває навички громадянської участі та формування процесів демократизації. На відміну від інших форм політичного виховання, громадянська освіта не є ні афірмативною (схвальною), ні нейтральною. Громадянська освіта – це освіта для демократії і за своєю суттю та традицією віддана демократичним принципам. [2; 5].

Дослідники Detjen, Massing, Gagel вивчають нормативно-правове підґрунтя громадянської освіти у ФРН, її еволюцію від повосного антифашистського

виховання до сучасної демократичної освіти. Особливо важливою є федеративна природа системи: кожна з 16 земель Німеччини має власні навчальні плани та назви відповідних предметів (Sozialkunde, Gemeinschaftskunde, Politik, Politische Bildung тощо). Разом з тим Бойтельсбахський консенсус слугує загальнонаціональним ціннісним орієнтиром [1].

Українські науковці Овчарук, Пометун досліджують досвід країн Ради Європи, включаючи Німеччину, з метою запозичення кращих практик. Аналізується запровадження принципів демократичного громадянства у рамках реформи НУШ, формування громадянської компетентності (Смагін, Бех, Боришевський), а також роль таких інституцій як *Bundeszentrale für politische Bildung* як можливого взірця для України [4].

Виклад основного матеріалу дослідження. Для розуміння процесів громадянської освіти також важливо, що їх «[слід] розуміти не лише як "процеси передачі" знань, компетенцій та цінностей від "експертів" до "неосвічених" аматорів, а завжди також як процеси засвоєння громадянської самоосвіти» [5]. Такі процеси самоосвіти відбуваються у різних просторах і вимірах: як предмет освіти, як освітня структура та як досвід.

«Політичне» в громадянській освіті не вказує переважно на політологію. Воно позначає публічну творчу силу зрілих громадян. Політичний аспект освіти несе в собі запит і здатність тих, хто навчається, розуміти, оцінювати, критикувати та змінювати соціальний світ. Сучасні виклики для зрілості та демократичного самовизначення визначають предмети навчання. Їх слід дидактично оформлювати як контрверсії та співвідносити з науковими дискурсами. У цьому сенсі ми маємо міждисциплінарне або трансдисциплінарне розуміння громадянської освіти. При цьому центральну роль неминуче відіграють політологія, соціологія та економіка, але історія, етика та правознавство також видаються незамінними [2; 4; 6].

Залежно від федеральної землі, форми школи та рівня класу в Німеччині існують різні назви навчального предмета для громадянської освіти. Будь то «Політика-Економіка», «Політика», «Суспільствознавство» (Gemeinschaftskunde), «Соціальні науки» (Sozialkunde) чи інша назва – завжди йдеться про викладання суспільствознавчих дисциплін.

Перейдемо до аналізу того, як ці принципи реалізуються в конкретних навчальних планах. Яку ж позицію відводить гімназійний освітній шлях провідному предмету громадянської освіти в середній школі I ступеня? Відповідь суттєво різниться залежно від федеральної землі; у навчальних планах неможливо простежити єдиного підходу до оцінки значущості громадянської освіти. Усе поле показників складається з:

- малої групи земель, які значно відстають від медіани;
- широкого нижнього середнього сегмента;
- більш амбітної групи верхнього середнього сегмента;
- а також невеликої лідируючої групи

Групу земель із показниками значно нижче середнього складають Баварія, Тюрингія та Райнланд-Пфальц. Ці федеральні землі демонструють низьку пріоритетність громадянської освіти. З досить схо-

жими показниками до групи «нижнього середнього сегмента» увійшли Саксонія-Ангальт, Заарланд, Мекленбург-Передня Померанія, Гамбург та Баден-Вюртемберг. У «верхньому середньому сегменті» розташовуються Берлін, Саксонія, Бремен, Бранденбург та Нижня Саксонія. Тут провідний предмет громадянської освіти порівняно добре закріплений у навчальних планах, а окремі показники значно перевищують медіану. Шлезвіг-Гольштейн, Гессен та Північний Райн-Вестфалія посідають місця з 1-го по 3-тє і належать до лідируючої групи. У цих трьох землях провідному предмету громадянської освіти виділяється достатньо навчального часу. Покращення квоти в гімназіях Північного Райну-Вестфалії пов'язане зі збільшенням кількості тижневих годин для нового предмета «Економіка-Політика». Міністерство освіти встановило цільове призначення, згідно з яким додаткові години мають бути використані «для посилення економічної освіти». Переіменування предмета з «Політика-Економіка» на «Економіка-Політика» уряд землі Північний Райн-Вестфалія підкреслює дидактичний пріоритет економіки над демократією [3].

У загальнодержавному порівнянні Баварія знову демонструє особливо низькі результати, продовжуючи систематично нехтувати громадянською освітою в навчальних планах. У жодній іншій федеральній землі учні гімназій не мають так мало годин громадянської освіти в середній школі I ступеня (Sekundarstufe I). Порівняно з Північним Райном-Вестфалією, Гессеном та Шлезвіг-Гольштейном, баварським гімназістам пропонують менше однієї восьмої від того обсягу навчального часу, який виділяється на громадянську освіту в лідерів рейтингу.

Тюрингія, Райнланд-Пфальц, Саксонія-Ангальт, Саарланд, Мекленбург-Передня Померанія, Гамбург та Баден-Вюртемберг у найкращому випадку виділяють лише трохи більше 2% від загального навчального часу на предмет громадянської освіти. У цих землях предмету відведено маргінальну роль [3].

Наскільки сильно представлений провідний предмет громадянської освіти в навчальних планах негімназійних типів шкіл?

Емпіричний аналіз і в цьому циклі виявляє чітку ієрархію земель щодо позиції громадянської освіти в негімназійних школах. Структура складається з п'яти груп: «особливо дефіцитні», «значно нижче середнього», «середні», «амбітні» та «лідери».

Баварія в негімназійних школах пропонує більше часу для громадянської освіти, ніж у своїх гімназіях, проте в загальному порівнянні знову залишається на останньому місці. Групу земель «значно нижче середнього» складають Тюрингія та Райнланд-Пфальц. Також нижче середнього знаходяться Гамбург, Мекленбург-Передня Померанія, Саксонія та Саксонія-Ангальт, що формують «нижній середній сегмент». До «верхнього середнього сегмента» належать Баден-Вюртемберг, Бранденбург, Нижня Саксонія та Гессен.

Бремен, Саарланд та Берлін належать до групи «амбітних». Шлезвіг-Гольштейн та Північний Райн-Вестфалія обмінялися позиціями, але обидві землі знову посіли перші два місця в рейтингу. Північний Райн-Вестфалія на перший погляд виграв від нової рецепції предмета в загальноосвітніх школах (Gesamtschule). Предмет «Політика» поступово замінюється

предметом «Економіка-Політика», водночас повністю скасовується предмет «Трудове навчання-Економіка». Новий провідний предмет має більшу частку в розкладі, що принаймні кількісно веде до покращення квоти. У реальних школах (Realschulen) частка годин була скорочена, проте в середніх показниках по землі це було компенсовано збільшенням годин у загальноосвітніх школах [3].

Проте всередині окремих земель, зокрема у Гессені, Нижній Саксонії та Північному Райні-Вестфалії, спостерігаються значні розбіжності між різними негімназійними типами шкіл. У Гессені квота навчального плану для провідного предмета громадянської освіти в реальній школі (Realschule) становить 3,4%, що на третину вище, ніж у загальноосвітній школі (Gesamtschule), де цей показник становить лише 2,3%. У Нижній Саксонії реальна та середня (Oberschule) школи мають квоту 2,3%, тоді як загальноосвітня – 3,5%.

Особливо масивними є розбіжності в Північному Райні-Вестфалії (NRW). Квота громадянської освіти в загальноосвітніх школах цієї землі наразі становить 4,8%, тоді як у реальній школі – лише 2,7%. У цьому відображається запровадження нового предмета «Економіка», куди земельний уряд перемістив економічний зміст, що раніше належав до громадянської освіти. Також цього року привертає увагу той факт, що чотири з п'яти східнонімецьких земель виділяють дуже мало місця для громадянської освіти в шкільному навчанні [3].

На наступному етапі аналізу було досліджено навчальний час для провідного предмета громадянської освіти у порівнянні між гімназіями та іншими типами шкіл середньої школи I ступеня (Sekundarstufe I). Загалом громадянська освіта в гімназіях представлена сильніше, ніж в інших типах шкіл. У дев'яти федеральних землях учні гімназій отримують більше громадянської освіти, ніж учні інших типів шкіл. Особливо яскраво це виражено в Гессені, Саксонії, Північному Райні-Вестфалії, Шлезвіг-Гольштейні, Нижній Саксонії та Бранденбурзі. Це співвідношення є збалансованим лише у Райнланд-Пфальці, Бремені, Саксонії-Ангальт, Берліні та Мекленбурзі-Передній Померанії. І лише у чотирьох землях – Саарланді, Баварії, Тюрингії та Баден-Вюртемберзі – учні негімназійних шкіл мають більше годин громадянської освіти, ніж гімназисти.

У порівнянні з негімназійними школами, гімназії з лідируючої групи надають громадянській освіті значно більшого значення. Тоді як у негімназійних школах середні показники значно нижчі за 4%, землі «гімназійної» лідируючої групи (якщо розглядати їх окремо) досягають показників понад 4% кожна [3].

Маргіналізація громадянської освіти проявляється не лише в різному статусі в землях, а й посилюється через різне розміщення предмета в структурі навчання.

Вивчення громадянської освіти в Саарланді та Тюрингії починається лише з 9-го класу, а в Баварії – навіть з 10-го. Таким чином, баварські гімназисти протягом усього навчання в середній школі I ступеня (5–10 класи) займаються громадянською освітою лише один навчальний рік. У Саарланді та Тюрингії – два роки. Обидві землі нехтують громадянською освітою через малу кількість годин та пізні і обмежені в часі розміщення предмета в освітній програмі [3].

У другій групі (Баден-Вюртемберг, Нижня Саксонія та Саксонія-Ангальт) громадянська освіта запроваджується лише з 8-го класу. Третя група починає викладання в 7-му класі (Саксонія, Берлін, Гамбург, Бранденбург, Мекленбург-Передня Померанія та Райнланд-Пфальц). Проте варто зауважити, що лише в Нижній Саксонії та Саксонії бюджету годин вистачає на трирічне вивчення політики по дві тижневі години безперервно. У Берліні та Бранденбурзі середня школа охоплює лише 7–10 класи. Предмет може починатися з 7-го класу, а кількість годин дозволяє викладати його два або два з чвертю роки при навантаженні дві години на тиждень.

До четвертої групи належать Бремен, Гессен, Шлезвіг-Гольштейн та Північний Райн-Вестфалія. У цих землях громадянська освіта може викладатися вже з 5-го класу. У Гессені, Шлезвіг-Гольштейні та Північному Райні-Вестфалії годин вистачає на три з половиною або чотири роки навчання (по дві години на тиждень) [3].

Вражаючим є той факт, що в три чверті федеральних земель 5-ті та 6-ті класи залишаються повністю «вільними від політики». Школи не дають дітям віком приблизно десяти-дванадцяти років жодної можливості займатися громадянською освітою на уроках. Ознайомлення з демократичними системами та структурами залишається для дітей так само далеким, як і розуміння сучасних антидемократичних течій. Вони не мають змоги комунікувати про це з іншими, критично осмислювати події та формувати власне судження.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Громадянська освіта в Німеччині базується на суб'єктно-орієнтованому підході, де головною метою є виховання «зрілого громадянина», здатного до політичної участі та захисту демократичних цінностей. Існує суттєвий розрив у статусі предмета між землями-лідерами (Шлезвіг-Гольштейн, Гессен, Північний Райн-Вестфалія) та землями, що систематично нехтують цією галуззю (Баварія, Тюрингія). Учні гімназій загалом отримують більший обсяг політичних знань порівняно з учнями інших типів шкіл, що створює освітню нерівність у підготовці майбутніх громадян. У більшості федеральних земель (три чверті) початкові етапи базової школи (5–6 класи) залишаються поза межами політичного навчання, що позбавляє дітей можливості вчасно освоїти інструментарій критичного мислення та розуміння демократичних структур. Спостерігається тривожна тенденція заміщення суто політичного змісту економічним (на прикладі NRW), що свідчить про зміну пріоритетів у бік прагматизації освіти на шкоду демократичному вихованню.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Detjen J., Massing P., Richter D. & Weißeno G. Politikkompetenz – ein Modell. Wiesbaden: Springer VS. 2012. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-658-00785-0>
2. Friedrichs W. Review of Politische Bildung in der Bundesrepublik Deutschland. Grundlagen – Kontroversen – Perspektiven, by P. Massing]. Politische Vierteljahresschrift, 2022. 63(4). P. 775–777. URL: <https://www.jstor.org/stable/48812723>
3. Gökbudak, Mahir; Hedtk, Reinhold; Hagedorn, Udo: 5. Ranking Politische Bildung. Politische Bildung im Bundesländervergleich. Bielefeld : Universität, Fakultät für Soziologie.

2022. 69 p. (Didaktik der Sozialwissenschaften, Working Papers; 13) URN: urn:nbn:de:0111-pedocs-259062 DOI: 10.25656/01:25906

4. Kenner S. Politische Bildung: Citizenship Education in Germany from Marginalization to New Challenges. *Journal of Social Science Education*. 2020. 19(1). Pp. 118–135.

5. Пометун О. Навчання історії й громадянської освіти як чинник формування національної й громадянської ідентичності учнів в умовах війни та повоєнного розвитку України. *Український педагогічний журнал*. 2023. №2. Pp. 62–72. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-2-62-72>

6. Weidinger D. Politische Bildung an den Schulen in Deutschland. In: Weidinger, D. (eds) Politische Bildung in der Bundesrepublik. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. 1996. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-322-97345-0_4

7. Бойтельсбаский консенсус URL: https://www.politiklernen.at/dl/oOnKJKJKonkmNJqx4KJK/Beutelsbacher_Konse ns.pdf

REFERENCES

1. Detjen, J., Massing, P., Richter, D. & Weißeno, G. (2012). Politikkompetenz – ein Modell. Wiesbaden: Springer VS. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-658-00785-0> [in English]
2. Friedrichs, W. (2022). Review of Politische Bildung in der Bundesrepublik Deutschland. Grundlagen – Kontroversen – Perspektiven, by P. Massing. *Politische Vierteljahresschrift*. 63(4). Pp. 775–777. URL: <https://www.jstor.org/stable/48812723> [in English]
3. Gökbudak, Mahir; Hedtk, Reinhold; Hagedorn, Udo: (2022). 5. Ranking Politische Bildung. Politische Bildung im Bundesländervergleich. Bielefeld : Universität, Fakultät für Soziologie 69 S. (Didaktik der Sozialwissenschaften, Working Papers; 13) URN: urn:nbn:de:0111-pedocs-259062 - DOI: 10.25656/01:25906 [in English]
4. Kenner, S. (2020). Politische Bildung: Citizenship Education in Germany from Marginalization to New Challenges. *Journal of Social Science Education*. 19(1). Pp. 118–135. [in English]
5. Pometun, O. (2023). Navchannia istorii y hromadianskoi osvity yak chynnyk formuvannia natsionalnoi y hromadianskoi identychnosti uchniv v umovakh viiny ta povoiennoho rozvytku Ukrainy. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. №2. Pp. 62–72. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-2-62-72> [in Ukrainian]
6. Weidinger, D. (1996). Politische Bildung an den Schulen in Deutschland. In: Weidinger, D. (eds) Politische Bildung in der Bundesrepublik. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-322-97345-0_4 [in English]
7. Der Beutelsbacher Konsens URL: https://www.politiklernen.at/dl/oOnKJKJKonkmNJqx4KJK/Beutelsbacher_Kons ens.pdf [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ІГНАТОВА Олена – доктор педагогічних наук, професор кафедри англійської мови та методики її навчання Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського.
Наукові інтереси: особливості громадянської освіти учнів середньої школи Німеччини.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

IHNATOVA Olena – Dr. Sc. (Pedagogy), Professor Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi State Pedagogical University.

Scientific interests: features of civic education of secondary school students in Germany.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2026 р.

Стаття прийнята до друку 29.03.2026 р.